

В. В. Іванов

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Адміністративна відповідальність є одним з видів юридичної відповідальності, і як такої їй притаманні ознаки загальноправової відповідальності, а також ознаки, які відрізняють її від усіх інших видів юридичної відповідальності.

Як ми вже раніше відмічали [1,2], основними ознаками юридичної відповідальності є наступні.

1. Юридична відповідальність є одним з засобів боротьби з правопорушеннями. При цьому найбільш бажаним для суспільства є добровільне виконання громадянами своїх обов'язків, тобто вплив на суспільні відносини завдяки переконанню. Але якщо суб'єкти права не виконують вимоги правових норм, порушують закони, то держава може застосовувати до них примусових заходів. Загроза реалізації юридичної відповідальності і пов'язаних з нею негативних наслідків є важливим фактором, що забезпечує правомірну поведінку громадян, допомагає встановленню законності і правопорядку у суспільстві.

2. Державний примус є обов'язковою ознакою юридичної відповідальності. Проте ми не згодні з вченими, які ототожнюють юридичну відповідальність з державним примусом [3,4]. Державний примус — це можливість держави зобов'язати суб'єкта всупереч його волі та бажанню здійснювати певні дії. Юридична відповідальність є одним з видів державного примусу. Крім неї існують і інші види державного примусу, які здійснюються на основі і в рамках права: міри захисту, запобіжні заходи, попереджувальні заходи. Таким чином, поняття державного примусу ширше, ніж поняття — юридична відповідальність. Тому не кожний ви-

падок застосування державного примусу є юридичною відповідальністю.

3. Юридична відповідальність виникає тільки на підставі норм права. Вона припустима лише на підставі закону. В цьому полягає одна з основних гарантій законності застосування заходів державного примусу за діяння, що держава визнає правопорушеннями. Виняток представляє інститут аналогії закону і права, який має місце в виключних випадках (коли відсутня необхідна норма права, тобто є прогалини в праві), може застосовуватись лише за рішенням суда і не може застосовуватись при притягненні до адміністративної та кримінальної відповідальності.

4. Підставою виникнення юридичної відповідальності є лише правопорушення. Ми не підтримуємо точку зору вчених, які вважають перспективну (позитивну, перспективну) відповідальність одним з видів власне юридичної відповідальності [5,6,7,8]. На нашу думку, юридична відповідальність може наставати лише за правопорушення, при чому для виникнення юридичної відповідальності необхідно, щоб були присутні всі елементи складу правопорушення (суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона). Ми також не підтримуємо концепцію безвинної відповідальності, що висувують декотрі автори [9,10] — відповідальності за так звані об'єктивно протиправні діяння [11]. Правопорушення виступає у якості юридичного факта, воно передбачено гіпотезами правових норм, а міри юридичної відповідальності містяться в санкціях цих норм.

Питання про підставу юридичної відповідальності взагалі і адміністра-

тивної відповідальності зокрема є предметом дискутування вчених, які аналізували дану проблему. Спочатку вітчизняна юридична наука розглядала правопорушення як єдину підставу для настання юридичної відповідальності. Але, починаючи з 60-х років, стало формуватися інакше розуміння підстави юридичної відповідальності, згідно до якого стали виділяти дві ознаки, що полягають в основі юридичної відповідальності. Автори, що дотримуються даної думки, стверджують, що для настання юридичної відповідальності необхідно не тільки здійснення правопорушення, але й наявність відповідної правової норми, яка б забороняла відповідне протиправне діяння, формулювала склад правопорушення. При цьому правова норма, що встановлює відповідальність за протиправне діяння, є юридичною підставою правової відповідальності, а здійснення правопорушення, юридичний склад якого передбачено правовою нормою, є фактичною підставою юридичної відповідальності. Тільки в своїй діалектичній єдності заборона і здійснення заборонених правовою нормою дій характеризують підстави юридичної відповідальності. Дана точка зору набула поширення у вітчизняній юридичній літературі [12,13,14,15].

На нашу думку, єдиною підставою юридичної відповідальності є правопорушення. Вже саме поняття "правопорушення" говорить про те, що це діяння, яке порушує встановлені державою норми права. Ми підтримуємо точку зору А.П. Альохіна, А.А. Кармолицького та Ю.М. Козлова, згідно з якою виділення нормативної (юридичної) підстави юридичної відповідальності на відміну від фактичної не є коректним [16]. У даному випадку маються на увазі правові норми, що встановлюють юридичну відповідальність, у відсутності яких вона неможлива. Але їх наявність також сама по собі виключає притягнення людини до юридичної відповідальності, якщо нею не здійснено правопорушення. Фактична підста-

ва неможлива поза протиправним діянням — діянням, забороненим відповідною нормою права, і в цьому розумінні воно є перш за все нормативним (юридичним) і ніяким іншим. При здійсненні антисуспільного діяння, не пов'язаного з порушенням норм права, має місце казус, що не має юридичного значення, не тягне за собою відповідальності особи, яка здійснила таке діяння.

В літературі інколи в якості підстави юридичної відповідальності поряд з правопорушенням розглядають провину, протиправність діяння, а також інші умови, без наявності яких юридична відповідальність не настає [17,18]. Однак, ми вважаємо, що в якості підстави юридичної відповідальності треба виділяти лише правопорушення. Провина, протиправність діяння та інші умови, без наявності яких юридична відповідальність не настає, передбачені складом правопорушення. Якщо немає в наявності всіх елементів складу правопорушення, то немає і самого правопорушення, тобто немає юридичної відповідальності.

5. Такими, що передбачають відповідальність, треба вважати норми права, в яких виражається осудження правопорушника і його діяння з боку суспільства і держави.

6. Реакцією на соціально шкідливу поведінку, яка осуджується з боку суспільства і держави, є покладення на правопорушника певних негативних для нього наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, які він повинен зазнавати. Ці наслідки, визначені законодавством, є мірами юридичної відповідальності і характеризують її в якості необхідної ознаки.

Перелічені ознаки характеризують юридичну відповідальність взагалі. Адміністративній відповідальності притаманний ряд особливостей, специфічних ознак, які характеризують цей правовий субінститут, виділяють адміністративну відповідальність серед інших видів юридичної відповідальності.

1. Адміністративна відповідальність

менш суворо за кримінальну і не тягне за собою судимості особи, до якої вона приміняється. Адміністративні правопорушення мають менший ступінь суспільної небезпеки порівняно з кримінальними злочинами, тому і міра державного примусу, міра впливу з боку держави на суб'єкта адміністративної відповідальності повинна бути менш суворою ніж при кримінальній відповідальності.

2. Адміністративна відповідальність має власну нормативно-правову основу. Норми адміністративної відповідальності утворюють самостійний інститут адміністративного права.

3. Суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Суб'єктами ж кримінальної та дисциплінарної відповідальності можуть бути лише фізичні особи. Питання про адміністративну відповідальність юридичних осіб вже тривалий час є предметом дискусій, тому що Кодекс України про адміністративні правопорушення регламентує відповідальність лише фізичних осіб. Але аналіз законодавства України дає можливість зробити висновок про те, що вітчизняній системі права відомий субінститут адміністративної відповідальності юридичних осіб.

4. Адміністративна відповідальність знаходить своє відображення у накладенні на правопорушника особливого покарання — не кримінального, не дисциплінарного або якогось іншого, а адміністративного. Перелік адміністративних стягнень і їх коротка характеристика надана законодавцем у главі 3 (ст. ст. 23-32) Кодекса України про адміністративні правопорушення.

5. Важливою особливістю адміністративної відповідальності, яка відрізняє її перш за все від дисциплінарної відповідальності, є те, що адміністративні покарання накладаються органом (посадовою особою), якому правопорушник безпосередньо не підпорядковується по службі. Адміністративні покарання накладаються спеціально вповноваженими на те державними органами і службовими особами, які відносяться головним чином

до апарата державного управління. Тільки в прямо передбачених законодавством випадках заходи адміністративної відповідальності можуть накладатися на правопорушника судом (суддею) — наприклад, адміністративна відповідальність за дрібне хуліганство, дрібну крадіжку.

6. Процедура застосування адміністративної відповідальності є більш простою і оперативною, ніж в карному процесі. При цьому законодавець намагався закріпити в нормативній базі про адміністративну відповідальність ряд процесуальних і матеріальних гарантій законності адміністративного провадження, регламентуючи провадження по справах про адміністративні правопорушення. Як відомо, ефективність покарання прямо залежить від часу, який минув з моменту здійснення правопорушення до його виявлення і накладення на правопорушника стягнення. Тому адміністративна відповідальність відзначається як дуже ефективний засіб впливу на правопорушника. Крім того, спрощений спосіб адміністративного провадження пояснюється і тим, що стягнення, які передбачаються Кодексом України про адміністративні порушення, переважно незначні за характером своїх наслідків, порівняно з кримінальними стягненнями. Проте недостатність гарантій законності при провадженні справ про адміністративні правопорушення стало приводом для наукових дискусій і розробок різних концепцій можливих варіантів адміністративного провадження в майбутньому. Більшість авторів підтримує точку зору, що провадження справ про адміністративні правопорушення повинно здійснюватись спеціалізованою системою судів — системою адміністративного судочинства. Автори ще не прийшли до єдиного висновку відносно побудови цієї системи та процедур провадження, проте ми солідарні з вченими, які досліджували дану проблему, що необхідність створення такої системи постала дав-

но. Головна мета реформи адміністративного судочинства — підвищення гарантій законності при провадженні справ про адміністративні правопорушення і уникнення необгрунтованого ускладнення адміністративно-процесуальних процедур, збереження при цьому оперативності розгляду справ і покарання правопорушника.

7. Застосування адміністративного покарання не тягне судимості правопорушника або звільнення його з роботи.

8. Підставою адміністративної відповідальності є скоєння адміністративного правопорушення. В окремих випадках підставою адміністративної відповідальності може бути скоєння діяння, що хоча формально і містить ознаки злочину, але у зв'язку з малозначимістю не становить суспільної небезпеки. Дана підстава адміністративної відповідальності передбачена ст. 7 КК України, і реалізується в порядку проведення, передбаченого ст. 7 прим. 1, ст. 7 прим. 2 КПК України. Підставою адміністративної відповідальності може бути і скоєння так званого адміністративно-дисциплінарного проступка — адміністративного правопорушення, яке є одночасно і дисциплінарним. Законодавство України припускає можливість і необхідність окремого та одночасного притягнення винного в здійсненні адміністративно-дисциплінарного правопорушення суб'єкта і до адміністративної, і до дисциплінарної відповідальності. Підставою кримінальної відповідальності є лише скоєння злочину; дисциплінарної — дисциплінарний проступок; матеріальної — спричинення матеріальної шкоди або цивільно-правовий делікт.

Література:

1. Васильев А.С., Иванов В.В. *Проблемное понимание института юридической ответственности // Рыночная экономика: современная теория и практика управления. Одесса, БАХВА, 1998. С. 301-313.*

2. Иванов В.В. *Еще раз к вопросу о юридической ответственности // Актуальные проблемы государства и права. Одесса, БАХВА, 1998.*

3. Самощенко И.С., Фарукишин М.Х. *Ответственность по советскому законодательству. М., Юрид. лит., 1971. С. 60.*

4. Братусь С.Н. *Юридическая ответственность и законность. М., Юрид. лит., 1976. С. 85-86.*

5. Недбайло П.Е. *Система юридических гарантий применения советских правовых норм. — Правоведение, 1971, №3, С. 52.*

6. Строгович М.С. *Сущность юридической ответственности. — Сов. Государство и право, 1979, №5, С. 75.*

7. Збержевская Т.А. *Ответственность по советскому государственному праву. Воронеж, 1980, С. 47-48.*

8. Назоров Б.Л. *О юридическом аспекте позитивной социальной ответственности. — Сов. Государство и право, 1981, №10, С. 37.*

9. И.С. Самощенко, М.Х. Фарукишин. *Ответственность по советскому законодательству. М., Юрид. лит., 1971. С. 73.*

10. Собчак А.А. *О спорных вопросах ответственности. — Правоведение, 1968. №1. С. 50.*

11. Докладніше дискусію на це питання див. Иванов В.В. *Еще раз к вопросу о юридической ответственности // Актуальные проблемы государства и права. Одесса, БАХВА, 1998.*

12. Додин Е.В. *Основание административной ответственности. Автореф. канд. дис. М., 1965.*

13. Самощенко И.С., Фарукишин М.Х. *Ответственность по советскому законодательству. М., Юр. лит. 1971. С. 72.*

14. Манохин, Адушкин. *Административная ответственность в СССР. Изд-во Саратовского ун-та. 1988. С. 28.*

15. Скакун О.Ф., Подберезский Н.К. *Теория права и государства. Харьков, 1997. С. 206.*

16. Алехин А.П., Крамолицкий А.А., Козлов Ю.М. *Административное право Российской Федерации. М., Зерцало, 1997. С. 286.*

17. Лунев А.Е. *Административная ответственность за правонарушения. Госюриздат, 1961. С. 45.*

18. Мунтян В.Л. *Адміністративно-правова охорона колгоспної власності. Вид-во АН УРСР. Київ, 1961. С. 67.*